

Пише Небојша ЂОКИЋ

Први светски рат на Сави и Дунаву (3)

Стварање српске речне флотиле

Први српски бродови, у саставу српске Бродарске команде, којима је Србија почетком октобра 1915. године намеравала да се супротстави аустроугарској флотили на Сави и Дунаву, били су британска шалупа, наоружана с два торпеда, Хочкисовим топом и митраљезом, брзи моторни чамац „Слобода” са руском посадом, оклопни пароброд „Тимок”, оклопни моторни чамац „Јадар” с митраљезом у куполи, моторни чамац „Победа”, моторни чамац „Свети Ђорђе” и више дереглија, рибарских чамаца, шлепова и сплавова

По паду Београда, крајем 1914. године, Аустријанци су очистили Саву и Дунав од мина, али одмах по ослобођењу Србије и протеривању Аустријанаца не само да је минарање река настављено већ је и интензивирано. И Србији и савезницима било је јасно да Аустроугарска неће олако прихватити пораз на почетку рата. Ни једна ни друга страна није се заваравала кратким ратним предахом. Затишје пред буром није могло дуго да траје, па је српска Врховна команда одлучила да појача припреме за одбрану. У том погледу, а на основу искустава стечених током борби за Београд, посебно на рекама, одлучено је да се интензивно настави с минарањем највећих српских река. Због тога је од савезника затражено да у Србију пошаљу нове мисије, појачане минерским одељењима.

Нове руске мине стигле су 13. јануара 1915, већ 19. јануара пуковник Миодраг Васић започео је минарање Дунава код Београда, а 24. јануара руски капетан Григоренко поста-

вио је минску заграду од руских мина на Сави узводно од Шапца, код Дреновачке аде. Почетком јануара стигао је и енглески поморски одред од 26 подофицира и морнара под командом капетана Емоха, који је са собом донео 25 тона мина и експлозива. Истовремено су у Раљу стигле и француске мине, које су распоређене на Дунавском кеју, у Великом Селу узводно од острва Чакљан и код Зајечара.

Моћна британска шалупа

У пролеће 1915. године Британци су бродом, па затим возом из Солуна, пребацили у Београд мали торпедни чамац (шалупу), какав су користили на својим старијим бојним бродовима. Шалупа је била дужине 18,3 метара (60 стопа), наоружана с два торпеда од 45 центиметара и једним аутоматским топом Хочкис калибра 37 милиметара. У Србији је добила и два митраљеза. Развијала је брзину од 16 чворова. Шалупа је два пута извршила торпедне нападе на аустроугарске бродове, најпре ноћу 22/23 априла, а затим и 17. маја 1915. године. Коришћена је и за патролирање. Њом је командовао мајор Кар.

Шалупа је често чинила испаде узводно Дунавом, вршећи смеле торпедне нападе на аустроугарске мониторе. До појаве шалупе монитори су неометано излазили из своје базе у висини Батајнице низводно, те вршили бомбардовање и рушење објеката у Београду, но по доласку шалупе повукли су се иза једне „шлајзне“ – бона, превучене преко Дунава северно од Земуна, на којој је била покретна греда – капија за пропуштање на предстражу монитора и два патролна чамца. Шалупа је 21. априла ноћу извршила напад на предстражу, који није успео. Но одмах следеће ноћи, 22/23. априла, мајор Кар са потпоручником Лонгом покушао је северно од Земуна да торпедује монитор типа „Марош“, при чему је лансиран један торпедо.

Тај напад представља добар пример тактичког изненађења у рату. Торпедно оруђе било је до тада непо-

знато на рекама, те аустроугарска флотила није била спремна на његову појаву. Торпедни чамац могао је да се несметано приближи и лансира торпедо на бродове, који су били потпуно незаштићени. Тек након напада флотили су додељени пионирски чамци, који су ноћу – низводно сидришта – стражарили сакривени у обалном жбуњу.

Два месеца раније, 30. марта око 11 сати ноћу, аустроугарски брод „Београд“ пробијао се низ Дунав натоварен с 300 морских мина, намењених Турцима за Дарданеле. Искрцна станица била је Рушчук. Због магле српска артиљерија почела је да дејствује тек источно од Београда. Између Винче и Ритопека дејство српске артиљерије постало је прецизније, што је збунило посаду и крманоша („Лодц“ из Оршаве). Крманош је упустио крму, која качи мину и изазива експлозију. Задњи део брода се упалио, дошло је до експлозије, која је разнела брод. Преживели су само крманош и лојач, који су избачени на српску страну. Велики успех постигнут је

и у ноћи 15/16. маја 1915, када је дејством руске батерије код острва Кожаре уништен патролни чамац „с“.

Одбијена офанзива

Интензивно минирање Саве и Дунава настављено је све до повлачења српске војске крајем 1915. године. Последњу минску препреку поставили су Руси, октобра 1915. код Кладушнице. Савезници су на Дунаву и Сави положили укупно око 800 мина, и то на Сави код Шапца, Остружнице и Београда, а на Дунаву код Београда, Винче, Гураваје, Кладушнице и Кладова. Само на Дунаву било је 12 минских препрека. Због њих аустроугарска флотила, после губитка Темеша, није ни покушавала да на силу продре у Саву, а Централне силе нису биле у стању ни да одржавају речни саобраћај до бугарских пристаништа.

Због великог броја мина на Дунаву и заустављања речног саобраћаја аустроугарска привреда трпела је огромну штету, па је суботичко Одељење за пловидбу, надлежно за војни и цивилни саобраћај Дунавом и његовим пловним притокама и каналима, било онемогућено да испуњава обавезе. Било је отежано, или сасвим заустављено, снабдевање балканске железнице угљем, онемогућен је транспорт муниције и ратног материјала за Бугарску и Турску, заустављен трајектни саобраћај у Шапцу, Зобрежју, Ђурђеву и Брајили, транспорт рањеника... Зато је Одељење захтевало да се Сави и Дунаву што пре разминирају, а аустроугарска флотила упути у борбена дејства против Србије.

Приликом новембарске аустроугарске офанзиве флотила је потпомагала прелаз копнене војске, нарочито аустроугарског левог крила код

Гроцке. И поред огромне надмоћи нападача, офанзива је завршила победом српске војске на Руднику и Космају и повлачењем аустроугарске војске, при чему су монитори веома успешно садејствовали, сада потпомажући повлачење левог крила код Гроцке, Винче и Вишњице, неких јединица код Но-

вог Села и Шапца и, најзад, повлачење преко београдског понтонског моста, штитећи свуда прелазна места, мостове и трупе.

Српска Бродарска команда

Победа српске војске на Руднику и Космају била је, нажалост, лабудова песма пред коначни напад здружених снага аустроугарске и немачке војске на Београд и њене реке. У међувремену од бродарског Одељења настала је Бродарска команда, којом је српска војска намеравала да се супротстави аустроугарској флотили. Њен век биће, међутим, веома кратак.

Импровизовану флотилу Српске бродарске команде почетком октобра 1915. године сачињавали су британска шалупа, наоружана с два торпеда, Хочкисовим топом и митраљезом, брзи моторни чамац „Слобода“ са руском посадом,

ПРОТИВАЕРОПЛАНСКИ ВОДОВИ

Нису само Београд, Крагујевац и Крушевац били брањени противавионском артиљеријом. Још 8. маја 1915. наређено је формирање противавионског (односно противаеропланског) вода у Прахову, који је касније прерастао у батерију од два вода. Водови су били наоружани бугарским пољским топовима Шнајдер М 1903 калибра 75 милиметара.

оклопни пароброд „Тимок“, оклопни моторни чамац „Јадар“ с митраљезом у куполи, моторни чамац „Победа“, моторни чамац „Свети Ђорђе“ и више дереглија, рибарских чамаца, шлепова и сплавова.

Припремана су још два јача моторна оклопљена чамца, која је требало да приме топове и митраљезе у куполама. Један од њих поринут је 5. октобра 1915. на Ади циганлији и назван „Далмација“, док је други, „Босна“, био још у изградњи.

Посаду на пловним објектима чинили су делом странци, који нису подлежали војној обавези, а делом омладина, која такође није била мобилисана. Када је 6. октобра 1915, у вечерњим часовима, започео напад на објекте Команде на Ади циганлији и бродарску радионицу у којој су се градила, опремала и оправљала пловна средства, посаде су, у очекивању наређења за испловљавање, запоселе пловне објекте.

Али то није помогло. Оклопљени шлеп који је служио за прихват посаде с Мале Аде потопљен је. „Слобода“ је разнета као да није ни постојала. У први мрак „Победа“ је доносила храну посади на Малој Ади. Мајор Кер је очекивао наређење за дејство на својој шалупи, која је, као и остали пловни објекти, била под непрекидном шрапнелском ватром. Флотила је крстарила између Мале Аде и Чукарице пошто су све телефонске везе биле у прекиду. Око два часа по поноћи командир мртве страже на Великој Ади циганлији, према Црпари, јавио је да непријатељ подиже мост. Одмах су послате у извиђање шалупа и „Јадар“. Пошто су дочекани јаком ватром, шалупа се због дрвеног корита вратила, док је „Јадар“ наставио извиђање узводно.

Освануо је 7. октобар, мутан, суморан и кишовит. Око осам часова Немци су потиснули српску посаду с узводног врха Аде циганлије ка горњем мосту. Немачки поручник, с два митраљеза и послугом, понтоном је зашао у савски рукавац између десне обале Саве и Аде циганлије с циљем да с леђа туче српске јединице. Пошто су опажени, Немци су дочекани снажном и прецизном ватром, којом су онеспособљени сви веслачи на понтону. Чим су то приметили, српски бродари су му пришли чамцима на весла и без пушака заробили понтон.

Немци су предвече 7. октобра продрли испред ужег мостобрана, док су горњи немачки мост бродари успели пре повлачења да раскину. Наређено је да се бродови Бродарске команде припреме за потапање. Око девет часова увече мајор Кер тражио је дозволу да са шалупом нападне Немце на Великој Ади, али му то није дозвољено. Пошто је постојала опасност да дејством случајно погоди српске трупе, које су се налазиле у непосредној близини немачких, наређено му је да изврши одлуку о потапању бродова. Након тога Кер је одлучио да сам потопи шалупу, али услед јаке немачке ватре није могао да приђе десној обали Саве. Због тога је са посадом, под најжешћом ватром, напустио шалупу, остављајући је Србима да је они потопе.

Целе ноћи 8. октобра немачка ватра није попуштала. И поред тога започело је извлачење муниције, каблова и другог нужног материјала с пловних објеката, па чак и револверског топа с „Тимока“ и непотребних митраљеза чија је посада онеспособљена за даљу борбу. Под највећом опасношћу и са неколико рањених бродара скинут је митраљез с енглеске шалупе. У четири часа ујутро 8. октобра наређено је потапање свих пловних објеката, евакуисање Аде циганлије и уништавање моста између Аде и Чукарице.

Минска и противавионска одбрана Прахова и Кладова

Српска Врховна команда наредила је 6. марта 1915. да се свим средствима заштити Прахово. Тај задатак поверен је руском капетану Семенову, који је на каналу између села Сипа и Кладушнице, између острва и румунске обале, поставио седам линија минских запрека. Једна заграда постављена је између острва и српске обале. Укупно су положене 54 мине. На трећем безименом острву, према румунској

страни, постављена су два торпедна апарата. Уз то, преко канала су затегнути челично уже и ланац. Поред западне стране острва Оградине пуковник Аљин поставио је две групе по шест мина с електричним паљењем.

Интересантно је да је у Кладово стигла и руска противавионска батерија с топовима калибра 76 милиметара. Наиме, Србији је из Русије

послато седам батерија за одбрану Прахова, Кладова и околне. Једна од њих, противавионска, била је постављена на положају Пренозиште. Касније је због неповољног положаја премештена на нови борбени положај, код места Велико Лице. Примарни задатак батерије био је да спречи извиђања непријатељске авијације и одбрани Кладово и Штаб Крајинског одреда, који се налазио у Петровом Селу. Секундарни задатак било је гађање околних брда у случају преласка Аустријанаца преко Дунава. Командир те батерије капетан II класе Миклашевски преузео је команду 23. априла, када је утврдио да су сви топови исправни, а нишанске справе потпуно нове. Батерија је постигла запажене резултате у дејству по аустроугарским аеропланима, чији је аеродром био неколико километара од обале Дунава, у близини Оршаве, на самој обали Црне реке.

Најпре је, 17. августа, ватром батерије оборен један аероплан, који је пао на обалу Црне реке, близу њеног ушћа у Дунав. Нешто касније, 17. септембра, оборен је један ДФВ, који је пао на румунску страну, при чему су оба члана посаде рањена. Трећи аероплан, такође ДФВ, оборен је 21. септембра, десет километара јужно од Турн Северина. ■

(Крај)

ТОПОВИ ШТИТЕ МИНСКА ПОЉА

За заштиту минских заграда постављена су два руска морнаричка топа калибра 75 милиметара с панцирним зрнима на Брзујки (преко пута Адакале), а друга два с рефлектором код Сипа. Код Кладова су била и два наоружана руска пароброда „Тираспољ“ и „Гроф Игњатијев“, од којих је други стражарио ноћу код села Давидовца. „Гроф Игњатијев“ наоружан је с три топа од 75 милиметара и два митраљеза, а „Тираспољ“ с два топа 47 милиметара и противавионским митраљезом.